

Fritt Ords Pris 2018: Tysfjordsaken

Tale ved styreleder Grete Brochmann

Kjære prismottakere: Harald Amdal, Eirik Linaker Berglund, Thor Harald Henriksen og Kenneth Hætta, og kjære gjester.

Det er med stor glede vi har invitert til denne seremonien i anledning Fritt Ords Pris for 2018. Dere blir i dag tildelt Fritt Ords høyeste utmerkelse for fremragende journalistisk arbeid i den såkalte Tysfjord-saken.

Mange av oss husker trolig det første, store oppslaget i VG for to år siden. Det gjorde et sterkt inntrykk. Det avislesere ofte *ikke* tenker på, er det omfattende arbeidet som ligger bak den teksten man får presentert.

I styrets begrunnelse legges det spesiell vekt på journalistenes tillitsbyggende og tålmodige gravearbeid i et etisk vanskelig farvann med store krav til klokskap og balansering mellom mange hensyn. Tysfjord-saken er et eminent eksempel på omfattende undersøkende journalistikk med viktige samfunnsmessige følger, i en mediesituasjon der norske redaksjoner strever med å prioritere store og krevende prosjekter.

Selve saken handler om et høyt antall seksuelle overgrep i et lite samfunn, som har pågått gjennom flere tiår.

Sent på høsten 2014 kontaktet frilansjournalistene Kenneth Hætta og Harald Amdal VGs ledelse. De to holdt da på med en masteroppgave i undersøkende journalistikk ved Høgskolen i Volda, der de var begynt å undersøke tidligere medieoppslag og andre opplysninger om seksuelle overgrep i Tysfjord kommune i Nordland. I løpet av ganske kort tid hadde de to fått tilgang til flere historier. Gravingen hadde begynt, og de hadde gjort uavhengige undersøkelser som kunne legges fram for VG. Spørsmålet var om VG ønsket å samarbeide med høyskolestudentene i fortsettelsen av det journalistiske prosjektet.

VG satte de to journalistene Thor Harald Henriksen og Eirik Linaker Berglund ved avisens Tromsø-kontor til å undersøke holdbarheten i saken, og vurdere om den var verd å gå videre med for VG. Ved hjelp av studentoppgaven og annet bakgrunnsmateriale sjekket VG-journalistene kilder i og utenfor Tysfjord, snakket med helsepersonell, politiet, jurister, personer med lokalkunnskap og andre. Ingen kunne eller ville gi klare svar, men noen oppmuntret journalistene til å fortsette arbeidet. Prosessen hadde begynt å bevege seg. Tips avlet flere tips og historier. Det var nitid og tungt arbeid. Etter hvert løsnet det, og journalistene fikk kjennskap til historier om til dels grove seksuelle overgrep.

Meldinger om at Tysfjord kommune hadde spesielle utfordringer hadde kommet tidligere, senest i 2007 da en småbarnsfar fra Tysfjord ba daværende statsminister Jens Stoltenberg om hjelp for å få slutt på overgrep mot barn og unge i kommunen. Barne- og likestillingsministeren besvarte henvendelsen noen måneder etterpå og viste til at slike saker var et kommunalt ansvar. Så ble det stille. Mindre saker hadde tidvis vært fanget opp i lokale medier, men ingen hadde gravd dypere, samlet trådene, sett omfanget.

I til sammen to år jobbet de fire journalistene fram det som ble Tysfjord-saken, og i juni 2016 sto dokumentaren over 12 sider i VG Helg under overskriften «Den mørke hemmeligheten»:

11 personer fortalte sin historie, tre av dem med navn og bilde. Det dreide seg om overgrep i barne- og ungdomsårene i løpet av en periode på flere tiår. 70 % av tilfellene var knyttet til det lulesamiske og læstadianske miljøet i Tysfjord – en kommune på om lag 2000 innbyggere. Det journalistiske arbeidet til de fire har fått store konsekvenser. Etter VG-avsløringen satte Salten-politiet i gang en omfattende etterforskning. Politiet etablerte en egen gruppe med 16 etterforskere og med støtte fra Kripos. Fylkesmannen i Nordland og Tysfjord kommune har tatt tak i problemene. Ofrene ble endelig trodd.

Status per i dag er 151 overgrepssaker. 82 fornærmede – 82 mennesker. Ofrene er fra 4-75 år, de mistenkte fra 10-80 år – 92 personer til sammen. 12 saker etterforskes fremdeles. Og dommene er i ferd med å komme.

XXXXXX

Dette er substansen.

Men spesielt viktig for oss i Fritt Ord er det sterke journalistiske håndverket denne saken representerer; måten de har gått fram på i en svært sammensatt og komplisert sak. Tysfjord-prosjektet til de fire går til selve kjernen av ytringsfriheten: Sannhetssøken.

Det går også til kjernen av det journalistiske samfunnsoppdraget, som ifølge Vær varsom-plakaten er «å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter eller institusjoner, private foretak eller andre».

Tysfjordsaken har befunnet seg i et formidlingsmessig og presseetisk minefelt med seksuelle overgrep tidvis i nær familie, med tunge personvern hensyn, hensynet til ofrenes helbred – og farene for stigmatisering av et allerede sårbart samisk miljø.

Det har vært en ekstraordinær kombinasjon av sensitive forhold prisvinnerne har måttet håndtere.

Parallellsamfunn er ikke bare etniske minoritetslommer i de største byene. Det kan like gjerne være kristne miljøer – eller andre æreskulturer – på små steder, som går under radaren i norsk offentlighet.

Det lulesamiske og læstadianske miljøet i Tysfjord representerer en dobbelt minoritet.

Lulesamene har en historie preget av fornorskningstvang. De var i mange år fratatt sitt språk, sin kultur og sin historie. Kjennskap til denne forhistorien har vært vesentlig for å kunne nærme seg overgrepssakene med skjønnsomhet: Forståelse for at sterkt lokalt samhold i forsvar mot storsamfunnet kan vende seg til negativ sosial kontroll, fortielse og maktmisbruk, der enkeltindivider mister sosial beskyttelse og rettsvern.

Den læstadianske menigheten har en sterk posisjon i Tysfjord. Det er snakk om et ganske lukket samfunn, der tilgivelse har stått sentralt – all synd kan tilgis. Menighetens retningslinjer har vært at predikantene skal undersøke forholdene selv før de evt. tar kontakt med foreldre eller andre instanser. Å melde fra til barnevern eller politi er ikke blitt sett som menighetens oppgave.

Enkelte forskere mener det finnes ekstra sterke taushetsmekanismer i deler av det samiske samfunnet. Offentlige myndigheter har ofte manglende kompetanse og innsikt i samiske

forhold, og tilliten fra samisk side er svak. Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress har påvist store barrierer mellom voldsutsatte samer og hjelpeapparat og politi. Dette fører til dårligere beskyttelse – dårligere tilbud om hjelp.

Skribent Anki Gerhardsen sier i en kommentar i Aftenposten (8/12-17) at ryktene eksisterte i årevis. Det ble tidvis fanget opp i drypp, men døde hele tiden hen. Hun påpeker at «pressen ikke har tradisjon for å granske mennesker eller grupper som defineres som offer», og hevder at de samiske minoritetsmiljøene i Nord-Norge har vært en «journalistisk no-go-zone».

To av prisvinnerne – Hætta og Amdal – føyer til at: «mange medier (heller) ikke har tradisjon for å vise interesse for sammensatte minoritetsspørsmål».

XXXXXX

Saken i VG Helg viser en interessant kopling mellom den lokale og den riksdekkende dimensjonen: Da seks kvinner og en mann fra Tysfjord høsten 2014 fortalte journalistene om overgrepshistorier som skulle ha rammet dem selv og andre, ønsket de at historiene skulle bli publisert i *riksmediene*. Det lå en beskyttelse i dette. Men det var samtidig viktig at de som tok kontakt hadde en lokal forankring i utgangpunktet – at det var Tromsø-kontoret som hadde saken. En svært viktig kilde – Marion Anne Knutsen – som sto fram med navn og bilde, la vekt på at hun aldri ville ha fortalt historien hvis det var noen fra Oslo som ringte. Men hun ville heller ikke stått fram i en lokalavis. Betydningen av landsdekkende forankring er kanskje verd å merke seg for norske redaksjoner her i dag.

Balanseringen de fire journalistene har utøvd – mellom å drive kritisk og undersøkende journalistikk og samtidig unngå stigmatisering av utsatte grupper, er en av de viktigste grunnene til denne pristildelingen: Unngå å forsterke stereotyper definert av majoritetssamfunnet, samtidig som sårbare individer innen minoriteten skal ivaretas.

Fritt ord legger stor vekt på den journalistiske *angrepsmåten* de fire har anvendt i denne saken.

Metoden «har ikke vært noe fancy», uttaler de to tidligere VG journalistene – Henriksen og Berglund – til Nordlys: Det er egentlig snakk om klassisk reporterarbeid – mange telefoner, mange besøk.

Det kan hende at tilnærmingen ikke har vært *fancy*, men den har like fullt vært gjennomtenkt, sensitiv, balansert, tidkrevende, tillitsskapende. Og viktig for saken, for de utsatte og for ytringskulturen; den har vært effektiv. Den har ført fram.

Avgjørende var det å skape legitimitet lokalt. Forankring var viktig, ikke blant alle, men blant tilstrekkelig mange til å få støtte og gjennomslag, skriver de fire. Det var trolig viktig at en av journalistene – Kenneth Hætta – selv har samisk kulturbakgrunn. Tillitsbygging handler ofte om å forstå «språket bak språket» – de uuttalte kodene for kommunikasjon hos dem man snakker med.

De beskriver selv metoden som «analog graving», dvs. et møysommelig arbeid. Snakke med folk om igjen og om igjen. Være til stede mange ganger over tid, skape tillit, trygghet, ivaretagelse. Se mennesker underveis. Stille seg spørsmålet: Hvorfor skal en Tysfjord-kvinne for første gang fortelle om det verste hun har blitt utsatt for til noen journalister?

Kildene har hatt eierskap til sin egen historie. Medvirkning er et viktig stikkord. Alle de 11 som stod fram i VG Helg, visste at de kunne trekke seg på ethvert tidspunkt. Kildene skulle oppleve at de hadde kontroll over situasjonen selv. Alle som valgte å fortelle sin historie, fikk profesjonell hjelp i prosessen.

Vi har sett en ikke-konfronterende, men kritisk møysommelig journalistikk, som står i tankevekkende kontrast til den pågåenheten som ofte gjør seg gjeldende i den løpende nyhetsjournalistikken, med høyt produksjonspress og store krav til stadig nyutvikling av sakene. Uten prisvinnerens nennsomhet i denne saken kunne overgrepene lett ha forblitt en godt bevart hemmelighet.

Prosjektet har satt søkelyset på spørsmålet om svakere rettsvern for minoriteter. Forsømmelser i statens beskyttelsesplikt – plikten til å beskytte egne borgere mot en utrygg hverdag, og på spørsmålet om praktiseringen av avvergingsplikten lokalt; plikt til å følge med når det gjelder. Det har således bidratt til et bedre kunnskapsgrunnlag for rett handling fra det offentliges side.

Tysfjord-saken har vist hvor krevende det er å avdekke overgrep i minoriteter og lukkede religiøse miljøer på en måte som kombinerer sannhetssøken med forståelse og sensitivitet. Saken har kalt fram de beste sidene ved pressen som samfunnsmessig institusjon: Bidra til en best mulig ytringskultur. Bidra til en mest mulig åpen og kunnskapsbasert – opplyst offentlig samtale.

Harald Amdal, Eirik Linaker Berglund, Thor Harald Henriksen og Kenneth Hætta, dere har gjort et omfattende og faglig svært kompetent journalistisk arbeid i Tysfjordsaken. For denne innsatsen får dere herved Fritt Ords Pris for 2018. På vegne av styret vil jeg overbringe de varmeste gratulasjoner.